ABDÜLHALİM MAHMUD

(عبدالحليم محمود)

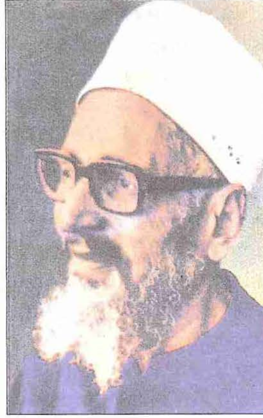
(1910-1978)

Ezher şeyhi, mutasavvıf.

Mısır'ın Şarkıyye vilâyetinin Bilbîs kasabasına bağlı Ebûhamd köyünde doğdu. Ezher mezunu olan babası, Muhammed Abduh'un talebesidir. İlk tahsilini ve hâfızlığını köyündeki mahalle mektebinde tamamladı. 1923 yılında Kahire'ye giderek Ezher'in orta kısmına girdi. 1928'de liseden, 1932'de Ezher Üniversitesi'nden mezun oldu. Hocalarından Mustafa Abdürrâzık'ın tesiriyle felsefe ve tasavvufa ilgi duydu. Talebelik yıllarında Müslüman Gençler Derneği'nde (Cem'iyyetü Şübbâni'l-Müslimîn) Ahmed Muhammed el-Gamrâvî'nin konferanslarına devam etti. Ezher'deki hocaları arasında en çok etkilendiklerinden biri de Muhammed Ferid Vecdî'dir.

1932'de Fransa'ya giderek felsefe tahsili yaptı. "Hâris b. Esed el-Muhâsibî" konulu teziyle doktor unvanını aldı (1940). Fransa'dan dönünce Kahire'de oturmakta olan René Guénon (Abdülvâhid Yahyâ) ile tanıştı. Ezher Üniversitesi'nin Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi'nde psikoloji okuttu. 1951 yılında aynı üniversitenin İlâhiyat (Usûlüddîn) Fakültesi'ne felsefe hocası, 1964'te de dekan oldu. Daha sonra Ezher bünyesindeki İslâm Araştırmaları Akademisi'ne (Mecma'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye) önce üye, sonra genel sekreter tayin edildi. 1970'te Ezher şeyhi yardımcılığı, bir ara Vakıflar ve Ezher bakanlığı yaptı. 1973 Martında Ezher şeyhliğine getirildi. Vefatına kadar (17 Ekim 1978) bu görevde kaldı.

Abdülhalim Mahmud, İlâhiyat Fakültesi dekanı iken özellikle bu fakültede okuyan Mısırlı talebelere Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleme mecburiyetini getirdi. İslâm Araştırmaları Akademisi'nde görev yaptığı sırada kuruma zengin bir kütüphane kazandırdı ve İslâmî ilimlerde ana kaynakların neşredilmesine öncülük etti. Vakıflar bakanı olduğu dönemde hâfız yetiştirmek üzere yurt çapında binden fazla müessese açtı. Aynı dönemde Afrika'nın en eski camii olan Fustat Mescidi'ni onarttı ve Mısır'da bin beş yüz kadar yeni cami inşasını gerçekleştirdi. Ezher şeyhi iken Ezher'e bağlı bir radyo istasyonu kurdurarak devamlı Kur'ân-ı Kerîm yayını yapılmasını sağladı. İslâm aile hukukunun yürürlükten kaldırılması çalışmalarına karşı çıktı ve Batı medenî kanununun yürürlüğe girmesini önledi. Ezher'in itibarını arttırmak ve Ezher şeyhinin protokoldeki yerini başbakan seviyesine çıkarmak üzere çalışmalarda bulundu; bu teklif onun ölümünden sonra kanunlaşarak yürürlüğe girdi. Altmış kadar eseri olan Abdülhalim Mahmud, Şâzeliyye tarikatına mensuptu. Bu yüzden eserlerinin büyük bir kısmı tasavvufla ilgilidir.

Abdülhalim Mahmud

Başlıca Eserleri. *al-Mohasibi, un mystique musulman religieux et moraliste* (doktora tezi, Paris 1940). Bu eserin Arapçası *Üstâzü's-sâʾirîn el-Ḥâris̱ b. Esed el-Muḥâsibî*'dir (Kahire 1973). *et-Taṣavvuf ʿinde İbn Sînâ* (Kahire 1965); *et-Taṣavvufü'l-İslâmî* (Kahire 1968); *el-Medresetü'ş-Şâẕiliyyetü'l-ḥadîs̱e ve imâmuhâ Ebü'l-Ḥasen eş-Şâẕilî* (Kahire 1968); *et-Tevḥîdü'l-ḫâliṣ evi'l-İslâm ve'l-ʿaḳl* (Kahire 1974); *Felsefetü İbn Ṭufeyl* (Kahire 1965); *et-Tefkîrü'l-felsefî fi'l-İslâm* (Kahire 1968); *Evrubâ ve'l-İslâm* (Kahire 1972); *er-Resûl* (Kahire 1965, 1966); *es-Sünne fî târîḫihâ ve fî mekânetihâ* (Kahire 1967); *Delâʾilü'n-nübüvve ve muʿcizâtü'r-Resûl* (Kahire 1973); *Ebû Ẕer ve'ş-Şüyûʿiyye* (Kahire 1975); *el-İslâm ve'ş-Şüyûʿiyye* (Kahire 1975). Fransızca'dan ahlâkî ve felsefî konularda bazı tercümeleri de bulunan Abdülhalim Mahmud, ayrıca din ve ibadet konularıyla ilgili yirmiye yakın eser ile, aralarında Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Zünnûn el-Mısrî, Bâyezîd-i Bistâmî, Bişr el-Hafî, Ebû Bekir eş-Şiblî ve İbrâhim b. Edhem'in de bulunduğu birçok mutasavvıf ve âlimin biyografisini kaleme almış ve bu eserlerinin hepsi basılmıştır.

Abdülhalim Mahmud'un yalnız başına veya başkalarıyla birlikte neşirlerini yaptığı eserlerden bazıları da şunlardır: Muhâsibî'nin *er-Riʿâye li-ḥuḳūḳıllâh*'ı (Kahire 1958); Bîrûnî'nin *el-Felsefetü'l-Hindiyye*'si (Kahire 1958); Kelâbâzî'nin *et-Taʿarruf li-meẕhebi ehli't-taṣavvuf*'u (Kahire 1960); Serrâc'ın *el-Lümaʿ*'ı (Kahire 1960); Harrâz'ın *Kitâbü'ṣ-Ṣıdḳ*'ı (Kahire 1973, 1985); Kuşeyrî'nin *er-Risâletü'l-Ḳuşeyriyye*'si (Kahire 1966); Gazzâlî'nin *el-Münḳıẕu mine'ḍ-ḍalâl*'i (Kahire 1967); Kādî Abdülcebbâr'ın *el-Muġnî*'si (Kahire 1966); Sühreverdî'nin *ʿAvârifü'l-maʿârif*'i (Kahire 1971); İbn Atâullah'ın *Leṭâʾifü'l-minen*'i (Kahire 1974, 1985); Zerrûk'un *Şerḥu Ḥikemi İbn ʿAṭâʾillâh*'ı (Kahire 1969, 1985); İbn Abbâd'ın *Ġays̱ü'l-mevâhib fî şerḥi'l-Ḥikemi'l-ʿAṭâʾiyye*'si (Kahire 1970).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim el-Ba'sî, *Şaḫṣıyyât-İslâmiyye-muʿâṣıra*, Kahire 1390/1970, I, 185-220; Alî Abdülazîm, *Meşîḫatü'l-Ezher münẕü inşâʾihâ ḥatte'l-ân*, Kahire 1979, II, 287-461; Abdülhalîm Mahmud, *Hâẕihî ḥayâtî*, Kahire 1985; *Şüyûḫu'l-Ezher* (nşr. Vezâretü'l-İ'lâm), Kahire, ts.; *el-Ezherü'ş-şerîf fî ʿîdihi'l-elfî*, Kahire 1403/1983, s. 262; Ali Abdülazîm, "ʿAbdülḥalîm Maḥmûd kemâ ʿareftüh", *Mecelletü'l-Ezher*, LII/6, Kahire 1400/1980, s. 1117-1122; Muhammed Şelebî, "ʿAbdülḥalîm Maḥmûd", *a.e.*, LIII/7 (1401/1981), s. 1250-1260; H. Kâmil Yılmaz, "Şeyhu'l-Ezher Prof. Dr. Abdülhalîm Mahmud", *İlim ve Sanat*, XIII (Mayıs-Haziran 1987), s. 91-93.

 H. KÂMİL YILMAZ

ABDÜLHALİM MEMDUH

(bk. MEMDUH PAŞA).

ABDÜLHAMİD I

(عبدالحميد)

(ö. 1203/1789)

Osmanlı padişahı (1774-1789).

III. Ahmed'in III. Mustafa'dan sonra hükümdar olan ikinci oğludur. 5 Receb 1137'de (20 Mart 1725) İstanbul'da doğdu. Annesi Râbia Şermi Sultan'dır. 1730 Patrona İsyanı sonunda babası tahttan indirildiği sırada henüz beş yaşında idi. Çocukluk ve gençlik çağı, kardeşleri ile birlikte sarayda, tahttan indirilen padişahlara mahsus dairede göz hapsinde geçti. Bu durum, büyük kardeşi III. Mustafa'nın padişahlığı dönemine kadar devam etti. III. Mustafa'nın ölümü üzerine, 21 Ocak 1774'te Os-

Sultan I. Abdülhamid

manlı Devleti'nin buhranlı bir döneminde kırk dokuz yaşında tahta çıktı. Cülûsunun altıncı günü Eyüp Sultan'a giderek kılıç kuşandı ve ilk iş olarak İran ve Avusturya gibi komşu devletlere birer elçi gönderdi. İleri gelen birçok devlet adamı arasında değişiklikler yapmakla beraber, kendisinin devlet işlerinde hiçbir tecrübesi olmadığı için, Muhsinzâde Mehmed Paşa'yı sadârette bıraktı ve devlet işlerini onun vasıtasıyla yürütmeye çalıştı.

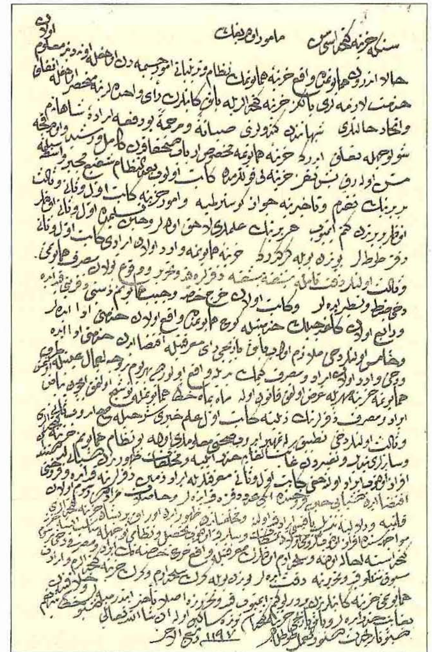
Önce, III. Mustafa devrinde başlamış olan ve beş yıldır devam eden Osmanlı-Rus savaşını kesin bir sonuca bağlamaya karar verdi. Niyeti, Hırsova'yı aldıktan sonra Eflak ve Boğdan'ı da Ruslar'ın işgalinden kurtarmak ve bir barış imzalamaktı. Ancak Osmanlı ordusunun Kozluca ve Şumnu'da bozguna uğrayıp dağılması, padişahı Ruslar tarafından yapılan barış teklifini kabul etmeye mecbur bıraktı. Türk ve Rus delegeleri arasında yapılan müzakereler sonunda, 21 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, başta Azak olmak üzere, kuzey sınırlarında önemli ölçüde toprak kaybına uğradığı gibi Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmeye de mecbur oldu. Ayrıca Ruslar, Osmanlı tebaası olan Ortodoks hıristiyanların hâmisi sıfatını kazandılar. Daha önce Fransa ve İngiltere'ye tanınan ticarî imtiyazlar Rusya'ya da tanındı.

I. Abdülhamid, Rusya ile devam eden savaşın bu şekilde sona ermesinden sonra iç meselelere yöneldi. Cezayirli Gazi Hasan Paşa vasıtasıyla iç isyanları bastırmaya, Silâhtar Seyyid Mehmed Paşa (Kara Vezir) ve Halil Hamid Paşa vasıtasıyla da ıslahat işlerini düzene koymaya çalıştı. Bilhassa Suriye'de, 1768 Rus seferinin doğurduğu karışıklıklardan faydalanarak Akdeniz'deki Rus donanması amiralleriyle iş birliği yapan ve Osmanlı Devleti'nin başına yeni gaileler çıkaran Zâhir Ömer'in isyanı bastırıldığı gibi (1775), Mısır'da isyan halinde bulunan Kölemenler de yola getirildi. Diğer taraftan, Mora'daki karışıklıklara da son verilerek sükûnet sağlandı (1779). Bütün bu olayların bastırılmasında özellikle Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa ile Cezzâr Ahmed Paşa'nın büyük rolleri oldu.

I. Abdülhamid, bütün bu hadiselerin yanı sıra, Anadolu'da senelerdir ortalığı karıştıran **levent***ler üzerinde de ciddi bir şekilde durdu ve 1775-1776 yıllarından itibaren bunların büyük bir kısmının imha edilmesini sağladı. Fakat memleket içinde sulh ve sükûn temin edilmeye çalışılırken Arap yarımadasında Vehhâbîlik hareketinin yayılması önlenemedi ve sonunda Necid Emîri Abdülazîz b. Suûd Orta Arabistan'a hâkim oldu. Bu olaylarla birlikte İran ile olan münasebetler de bozulmaya başladı. Tahta geçtikten sonra Sünbülzâde Vehbî'yi İran'a elçi olarak gönderen padişah, Zend Kerim Han'ın İran hükümdarlığını resmen tanıdı ise de kısa bir müddet sonra Kerim Han, Baban sancağı ve Baban ailesi yüzünden Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti. Kerim Han, Osmanlılar'ın Basra şehrini işgal ettiği gibi Bağdat çevresini ve Güneydoğu Anadolu'yu da yağmaladı (1775). Böylece, Osmanlılar'la İranlılar arasında sınır meselelerinden doğan mücadeleler tekrar ortaya çıktı ve bu mücadeleler Abdülhamid'in saltanatı süresince bazan düşmanca, bazan da dostça devam etti. Bu arada Bağdat Kölemenleri de devleti bir hayli uğraştırdılar.

I. Abdülhamid döneminde Rusya ile olan münasebetler, Kırım Hanlığı üzerindeki nüfuz mücadelesi yüzünden çok nazik bir safhaya gelmişti. Gerçekte, Küçük Kaynarca Antlaşması ne Osmanlı Devleti'ni ne de Rusya'yı tatmin etmişti. Böyle olmakla beraber Rusya kendi iç işlerine, Osmanlılar da Türk ordusunun ıslahı hususuna önem verdiği için her iki devlet Kırım meselesine bir süre ara vermişti. Nihayet, Kırım'a han tayini yüzünden çıkan olaylar, Ruslar'la Osmanlılar'ı I. Abdülhamid'in son yıllarında tekrar karşı karşıya getirdi. Bu yüzden önce Sâhib Giray ile Devlet Giray arasında anlaşmazlık başladı. Daha sonra Ruslar'ın desteği ile Şâhin Giray Kırım hanlığına getirildi. Padişah, Kırım'ın Ruslar tarafından işgali için bunun bir başlangıç olduğunu daha o zaman anlamıştı. Bu yüzden 12 Ocak 1778'de İstanbul'da yapılan bir toplantıdan sonra, muhtemel bir Rus müdahalesini önlemek için askerî hazırlıklara başlandı. Diğer taraftan, Ruslar'ın Kırım'ın başına getirmek istediği Şâhin Giray'a hanlık **menşur***unu göndermeyerek yerine III. Selim Giray'ı Kırım hanı yapmak istedi. Böylece iki taraf arasında gelişen olayların bir savaş haline dönüşeceği sırada, Fransızlar'ın araya girmesiyle İstanbul'da Aynalıkavak Kasrı'nda yapılan görüşmeler sonucu, Aynalıkavak Tenkihnâmesi imzalandı (1779). Bu antlaşmaya göre Kırım müstakil kalacak, Ruslar buradan askerlerini geri çekecek ve Osmanlı Devleti Şâhin Giray'ın hanlığını tasdik edecekti. Ayrıca Eflak ve Boğdan voyvodalıklarında Hıristiyanlığın serbestçe icrası, yeni kiliseler yapılması, İbrâil, Hotin ve Bender

Sultan I. Abdülhamid'in el yazısı

Sultan I. Abdülhamid'in bir fermanı

kaleleri civarında olup da 1739 Belgrad Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin aldığı yerlerin geri verilmesi, Kaynarca Antlaşması'yla Mora'da ele geçirilen arazinin eski hıristiyan sahiplerine iadesi gibi maddeler de antlaşmada yer alıyordu.

Bu antlaşma ile Ruslar yalnız Kırım üzerinde değil, Balkanlar'daki bütün hıristiyan tebaa ve bilhassa Ortodokslar üzerindeki hâmi rollerini daha da kuvvetlendirmiş oldular. Ruslar'ın bu siyasetine karşı Osmanlı Devleti de Kafkasya'nın güneyini kendi nüfuzu altına almayı düşünüyordu. Bunun için Doğu Karadeniz'de Soğucak ve Anapa kalelerinin tamir ve tahkiminden sonra, Soğucak muhafızı Ali Paşa vasıtasıyla Çerkes kabilelerinin bir araya getirilmesine teşebbüs edildi. Ruslar'ın Tiflis hanı Ereğli Han (Heraklius) ile anlaşması üzerine, Osmanlı Devleti Dağıstan halkına daha fazla yakınlık göstermeye başladı. Hatta, padişah Özbekler'in Buhara hâkimi Ebülgazi Seyyid Muhammed Bahadır Han'a gönderdiği mektuplarla Kırım'ın kurtarılması için Rusya üzerine yapılacak sefere yardım etmelerini istedi.

Bu arada Kırım Hanı Şâhin Giray'ın Ruslar'ın da teşviki ile Avrupaî tarzda bir devlet kurmak istemesi, bunun için bazı reformlara girişmesi, Kırım halkının isyanına yol açtı. Şâhin Giray Kırım'ı terketmek zorunda kalınca, Rus Mareşali Potemkin Kırım'a girerek binlerce müslümanı katlettikten sonra Şâhin Giray'ı tekrar hanlığa getirdi. Bu hadiselerden sonra Kırım'daki camilerde cuma hutbelerinde halifenin ismi okunmaz oldu (1783). Bir müddet sonra bir başka bahane ile yeniden Kırım'a gelen Potemkin, bu defa Kırım Senedi adı verilen üç maddelik bir antlaşma ile 9 Ocak 1784'te Kırım'ı tamamen Rusya'ya ilhak etti.

Ordunun durumunu ve savaş hazırlığının yetersiz olduğunu bilen padişah yeni bir Rus seferine karar veremedi. Bu sebeple Osmanlı-Rus münasebetleri birkaç sene daha gergin, fakat ihtiyatlı bir şekilde geçti. Bu sırada Fransa'nın Rusya ile Avusturya tarafına yanaşması, buna karşılık Prusya ile İngiltere'nin de Osmanlı Devleti tarafını tutması, Avrupa devletleri arasında bir dengenin kurulmasını sağladı.

Fakat Koca Yusuf Paşa'nın sadârete getirilmesi, siyasî durumu derhal değiştirdi. Ruslar'ın Kırım'ı işgal etmesi üzerine oradan kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Şâhin Giray'ın ortadan kaldırılması konusunda gayret gösteren Koca Yusuf Paşa, bir taraftan onu Rodos'ta idam ettirmeye çalışırken diğer taraftan da Kırım'ın kaybından dolayı İstanbul halkının duyduğu heyecanı yatıştırmak istiyordu. Aynı zamanda da Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaşa tahrik eden İngiltere ve Prusya'nın arzuları doğrultusunda hareket etmek niyetinde idi. Sonunda Ruslar elde ettikleriyle yetinmeyerek Osmanlı Devleti aleyhine Avusturya ile birleşince, I. Abdülhamid bu devletlere karşı savaş açmaya mecbur kaldı. Rusya ve Avusturya, Petersburg'da yaptıkları bir görüşme neticesinde, Rum Projesi adını verdikleri anlaşma ile Osmanlılar'dan alacakları toprakları kendi aralarında paylaşmaya karar verdiler. Buna göre Boğdan, Eflak, Bulgaristan ve Trakya ile İstanbul ve civarı Ruslar'a, Küçük Eflak, Sırbistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Mora tarafları da Avusturyalılar'a bırakılacaktı.

Rusya, Osmanlı Devleti'ne ilk defa Eflak, Boğdan, Tuna civarındaki Kazaklar, Kafkas kabileleri ve Gürcistan meseleleriyle Karadeniz ticareti konularını yeniden görüşme teklifinde bulundu. Ancak görüşmelerin devam ettiği bir sırada İskenderiye'deki Rus konsolosluğunun Mısır'daki Çerkez Kölemen beylerini Osmanlı Devleti aleyhine tahrik ve isyana teşvik etmesi, iki tarafın karşı karşıya gelmesine kâfi geldi. 27 Temmuz 1787'de Reîsülküttâb Süleyman Feyzi Efendi, İstanbul'daki Rus elçisine yedi maddelik bir ültimatom verdi. Ardından da Rusya'dan cevap gelmesi dahi beklenilmeden, 19 Ağustos 1787'de Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Rusya'ya savaş ilân edileceği kararını padişaha arzetti. Bu durum İstanbul'da bulunan Avrupa devletlerinin elçilerine de bildirildi. "1787 seferi" adı verilen bu savaş, ilk olarak, Özi muhafızının Kılburun Kalesi'ni Ruslar'dan geri almak üzere yaptığı hücum ile başladı. Fakat bu hücumu püskürten Ruslar Özi Kalesi'ni kuşattılar. Rusya'nın müttefiki Avusturya kuvvetleri de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmeden Sırp çeteleriyle birlikte Belgrad, Semendire ve Niş taraflarına geldi. Bunun için Koca Yusuf Paşa önce Avusturya cephesine gitti. Avusturya İmparatoru II. Josef'in tecavüzleri bertaraf edilip Osmanlı orduları düşmanı kendi topraklarında mağlûp ettikten sonra Rus cephesine önem verildi. Ancak Rusya ile yapılan savaşlar Osmanlılar'ın aleyhine cereyan ediyordu. Yaş ve Hotin kalelerinin düşmesinden sonra, Özi Kalesi'ni kurtarmak için yardıma gönderilen Osmanlı ince donanması yenilgiye uğradı. Asıl donanma ile gönderilen Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın gayretleri de bir fayda sağlamadı. Bu olaylar sırasında sağlığı iyice bozulan I. Abdülhamid, Özi Kalesi'nin Rus-

Sultan I. Abdülhamid devrinde basılmış altın bir sikke

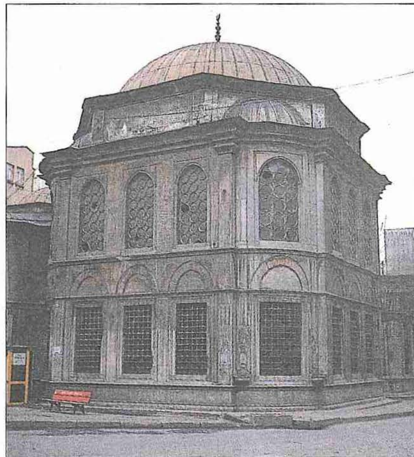
lar tarafından işgalini bildiren sadrazam **kāime***sini okurken, âniden gelen bir felç sonucu, 11 Receb 1203'te (7 Nisan 1789) vefat etti. Naaşı İstanbul Bahçekapı'da, bugünkü IV. Vakıf Hanı karşısında kendi yaptırdığı türbeye defnedildi.

İyi huylu, merhametli ve gayretli bir padişah olan I. Abdülhamid'in on iki kızı ve yedi oğlu olmuş, fakat bunların çoğu küçük yaşta ölmüştür. Oğullarından sadece Şehzade Mustafa ile Şehzade Mahmud padişah olmuştur. 1785'te Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın bir komplosu ile tahttan indirilme tehlikesi geçiren I. Abdülhamid, on beş yıllık saltanatı süresince dâimî olarak devletin iç ve dış meseleleriyle uğraşmıştır. Silâhtar Seyyid Mehmed Paşa, Halil Hamid Paşa, Koca Yusuf Paşa ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa gibi değerli devlet adamları sayesinde ıslahat işlerinde büyük bir başarı sağlamış, ayrıca Fas ve Hindistan'daki müslüman devletlerle münasebetlere girmiştir.

I. Abdülhamid, siyasî alandaki bazı başarısızlıklarına rağmen, ıslahat hareketlerine ve bilhassa ordunun düzeltilmesi işine büyük önem vermiştir. Çok güvendiği sadrazamı Kara Vezir Mehmed Paşa zamanında Humbaracı ve Topçu Ocağı askerlerinin tâlim ve terbiyesine yakın ilgi gösterdi. Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa vasıtasıyla da Osmanlı donanmasını yenileştirmeye çalıştı. 1775'te açılan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun'da deniz subaylarının yetiştirilmesine önem verdi. Yine bu sırada Fransız ve İngiliz gemileri tarzında hafif gemiler inşasına başlandı. Galata ve Kasımpaşa'daki bekâr odalarında düzensiz ve disiplinsiz bir hayat süren kalyoncu neferleri, İstanköy, Midilli, Sinop ve İstanbul tersanesi civarında yaptırılan kışlalara yerleştirildi. Islahatçı Sadrazam Halil Hamid Paşa zamanında (1782-1785), timarlı sipahilerle Yeniçeri Ocağı'nın düzene sokulması, Lağımcı ve Humbaracı ocaklarının düzenlenmesi hakkında yeni kanunlar çıkarıldı. 1773'te Haliç'te kurulan Riyâziye Mektebi'nde Baron de Tott ile birlikte, İngiliz asıllı müslüman Kampel Mustafa ile bazı yabancı hocalar tarafından dersler verilmeye başlandı. Tophane Nâzırı Emin Ağa zamanında Ober adlı Fransız subayı da Sürat Topçuları Ocağı'nı geliştirdi. Daha sonra gelen Fransız mühendisler tarafından 1776'da Tersane'de Tersane Mühendishanesi açıldı. Yine Fransızlar tarafından 1784'te açılan İstihkâm Okulu'nda, Fransız mühendisi De La Fayette'nin yanında, Gelenbevî İsmâil Efendi ile Kasabzâde İbrâhim Efendi riyâziye dersleri vermeye başladılar. Ayrıca, top dökümhanesinde çalışmak üzere Fransız topçu dökümhanesinin müdürü François Alexi, maiyetiyle birlikte İstanbul'a geldi. Ancak 1787'de başlayan Rusya ve Avusturya seferinde Fransa'nın Rusya tarafını tutması üzerine, Fransız hükümeti İstanbul'daki bütün uzmanlarını geri çağırmış ve Osmanlı ordusunda başlayan yenilik hareketleri I. Abdülhamid'in ölümüne kadar bir süre duraklamıştır. Bu ıslahat hareketlerinin yanı sıra, Halil Hamid Paşa'nın sadâreti döneminde, Râşid Efendi ile vak'anüvis Vâsıf Efendi'nin İbrâhim Müteferrika Matbaası'nı yeniden faaliyete geçirmesi ve bu arada *Sâmî-Şâkir-Subhî Târihi* ile *İzzî Târihi*'nin basılması (1784-1785), Türk matbaacılığının bu padişah zamanında yeniden canlandırılmasını sağlamıştır.

I. Abdülhamid, büyük kısmı İstanbul'da olmak üzere birçok mimari eser bırakmıştır. Bunların en önemlisi, 1777'de Sirkeci'de bugünkü IV. Vakıf Hanı'nın yerinde yaptırdığı imarethanedir. Bu imarethanenin yanına bir çeşme, sıbyan mektebi, medrese ve bir de kütüphane yaptırmıştır. Kütüphanedeki kitaplar bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde muhafaza edilmekte, medrese de borsa binası olarak kullanılmaktadır. IV. Vakıf Hanı'nın inşası sırasında imarethane ile çeşme ortadan kaldırılmış, sebili ise Gülhane Parkı'nın karşısındaki Zeynep Sultan Camii köşesine nakledilmiştir. Bu eserlerin yanı sıra, 1778'de annesi Râbia Sultan adına Beylerbeyi sahilinde bir cami ile muvakkıthane, hamam ve sıbyan mektebi inşa ettirmiş, Beylerbeyi İskele Meydanı, Çınarönü, Havuzbaşı ve Araba Meydanı gibi yerlerden başka, Çamlıca Kısıklı Meydanı'nda da çeşmeler yaptırmıştır. Ayrıca Beylerbeyi (İstavroz) Camii'ni esaslı bir şekilde tamir ettirmiş, 1783'te Emirgân'da Emirgûneoğlu (Abdullah Paşa) Yalısı'nın çevresine bir cami, çeşme ve hamam ile dükkânlar inşa ettirmiş, ayrıca zevcelerinden Hümâşah Sultan ile oğlu Mehmed için başka bir çeşme daha yaptırmıştır. Bunlardan başka İstinye'de Neslişah Camii yanında bir çeşmesi (1783), Dolmabahçe ile Kabataş arasında set üzerinde diğer bir çeşmesi (1789) daha vardır. Ayrıca, II. Selim devrine ait olduğu rivayet edilen Dolmabahçe yakınındaki bir köşk ile zelzeleden yıkılan Yedikule surlarının bir kısmını tamir ettirmiş, Dolmabahçe İskelesi civarında kayıkhaneler yaptırmıştır.

Sultan I. Abdülhamid'in türbesi Sirkeci-İstanbul

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *MD*, nr. 176, s. 103; nr. 177, s. 75; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1938, I, Vesika: II; Küçük Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 10, 245, 280, 340-345; Vâsıf, *Târih*, İstanbul 1219, II, 170, 182-185; Zâimzâde Mehmed Sâdık, *Vak'a-i Hamîdiyye*, İstanbul 1289; Ferâizîzâde, *Gülşen-i Ma'ârif*, İstanbul 1252, II, 1670-1671; Cevdet Paşa, *Târih*, İstanbul 1309, I, 246, 357-370; II, 3, 81-92, 117-124, 242-245, 329-335; III, 10-80, 333-382; IV, 238-239, 242-244; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 45; Feyzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, İstanbul 1942, s. 53; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943-45, I, 202-203; II, 128-129, 133-134; A. D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford 1956, Tablo XLIV; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 52, 62-63, 422-425, 458-464, 470-471, 473-485, 521-522, 525-528, 535-543; IV/2, s. 141-143, 427, 440-441; İ. H. Danişmend, *Kronoloji*, İstanbul 1961, IV, 15, 59, 60, 62-63, 68; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965, s. 279, 310; Feridun M. Emecen, "Son Kırım Hânı Şâhin Giray'ın İdâmı Mes'elesi ve Buna Dâir Vesikalar", *Tarih Dergisi*, sy. 34, İstanbul 1984, s. 315-346; M. Cavid Baysun, "Abdülhamid I", *İA*, I, 73-76; a.mlf., "ʿAbd al-Ḥamīd I", *EI²* (İng.), I, 62-63.

 MÜNİR AKTEPE

ABDÜLHAMİD II

(عبد الحميد)

(1842-1918)

Osmanlı padişahı (1876-1909).

Babası Abdülmecid, annesi Tîrimüjgân Kadın Efendi'dir. 21 Eylül 1842 tarihinde dünyaya geldi. On bir yaşında annesini kaybettiği için, babasının em-